

"Bütün esmâ-i hüsnânın ifâde ettiği manalar ile bütün sıfât-ı kemâliyeye, Lâfza-i Celâl olan Allah bi'l-iltizam delâlet eder. Sair ism-i haslar yalnız müsemmâlarına delâlet eder, sıfatlara delâletleri yoktur..." İzah eder misiniz?

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Bütün esma-i hüsnânın ifade ettiği manalar ile bütün sıfât-ı kemaliyeye lafza-i Celal olan 'Allah' bi'l-iltizam delâlet eder. Sair ism-i haslar yalnız müsemmalarına delâlet eder. Sıfatlara delâletleri yoktur. Çünkü sıfatlar, müsemmalarına cüz olmadığı gibi aralarında lüzum-u beyyin de yoktur. Bu itibarla ne tazammunen ve ne iltizamen sıfatlara delâletleri yoktur."

"Amma lafza-i Celal bi'l-mutabakat Zat-ı Akdes'e delâlet eder. Zat-ı Akdes ile sıfât-ı kemaliye arasında lüzum-u beyyin olduğundan sıfatlara da bi'l-iltizam delâlet eder."

"Ve keza uluhiyet unvanı sıfât-ı kemaliyeyi istilzam etmesi, ism-i has olan 'Allah'ın da o sıfâtı istilzam ettiğini istilzam ediyor."(1)

Ve keza "Allah" kelimesi de nefiyden sonra sıfatlar ile beraber düşünülür. Binaenaleyh "Lâ ilâhe illallah" kelâmı, esmâ-i hüsnânın adedince kelâmları tazammun ediyor. Bu itibarla, şu kelime-i tevhid kelâmı, delâlet ettiği sıfatlar itibariyle bir kelâm iken bin kelâm oluyor. "Lâ hâlık illallah", "Lâ fâtıra, Lâ râzık, Lâ kâyûme illallah" gibi... Binaenaleyh, terakki etmiş olan zâkir bir zât, bu kelâmı söylerken içindeki binlerce kelâmları söylemiş oluyor.

İltizam; kendine lazım kılma, gerekli bulma demektir. **Tazammun** ise, zımnında bulunma, içine alma, ihtiva etme manalarına geliyor. Allah ismi bütün esmâ ve sıfat-ı İlâhiyeyi hem istilzam, hem de tazammun ediyor. **Allah** dendi mi, O'nun lazımıdır ki, sonsuz kudret sahibi olsun. Sonsuz ilim sahibi olsun. İradesi mutlak olsun. **Rahmân** olsun, **Rahim** olsun, **Rezzak** olsun, **Şafi** olsun. Yâni bütün isim ve sıfatların sahibi olsun. Allah ismi bütün bu sıfatları ve isimleri tazammun eder, ihtiva eder, tümünü manasında taşır.

"Sair ism-i haslar yalnız müsemmâlarına delâlet eder. Sıfatlara delâletleri yoktur. Çünkü sıfatlar, müsemmalarına cüz' olmadığı gibi aralarında lüzum-u beyyin de yoktur."

“Sâir ism-i haslar” ifadesi diğer eşyanın, yahut şahısların isimleri demektir. Bu ifadeyi esmâ-i İlâhîye olarak anlayamayız, zira Cenab-ı Hakk’ın diğer isimleri İlâhî sıfatları tazammun etmeseler de iltizam ederler. Meselâ, **Kerîm** ismi ilim ve kudret sıfatlarını tazammun etmese de iltizam eder, gerektirir. Yâni, mahlûkatın ihtiyaçlarını bilecek ve onları vermeye gücü yetecektir ki ikramda bulunsun da bu isim tecelli etsin.

Diğer eşyanın ve şahısların isimlerinde bu özellik yoktur. Meselâ, Akdeniz, bir denizin ismidir ve o denize delalet eder. O isim söylendiğinde başka deniz aklımıza gelmez. Ancak, bu isim Akdeniz’in sıfatlarına delalet etmez, yâni büyüklüğü şu kadar, derinliği bu kadar, şekli şöyle, suyunun özellikleri böyle gibi o denize ait özelliklere delil olmaz. Yâni, madem ki Akdeniz’dir şu özellikleri taşıması gerekir denilmez. O sadece bir isimdir.

Öte yandan, bir insanın isminin Aslan olması da cesur ve güçlü olmasını gerektirmez. O bir ism-i hastır, falan kişiye delalet eder, onu diğerlerinden ayırmamıza yardımcı olur. İsmi **Mücahid** olan bir kişinin de cihat etmiş olması gerekmez. Bu isim o kişinin “âlim, hattat, mütevazi, yardımsever gibi sıfatlarına da delalet etmez. Bu sıfatlar, **“müsemmâlarına cüz’ olmadığı gibi aralarında lüzum-u beyyin de yoktur.”** Müsemma Mücahid’in zatıdır, bu özellikler onun zattan ayrı düşünülemez şeyler değildir. Aralarında lüzum-ı beyyin yoktur, yâni o isim açıkça gerektirmez ki o kişi bu sıfatlara mutlaka sahip olsun.

“Amma Lâfza-i Celâl bil’mutâbakat Zât-ı Akdese delalet eder. Zât-ı Akdes ile sıfât-ı kemaliyye arasında lüzum-u beyyin olduğundan, sıfatlara da bil’iltizam delâlet eder.”

Lâfza-i Celâl olan Allah isminin Zât-ı Akdese delalet ettiğinde bütün âlimler ittifak etmişlerdir. Yâni, bu isim Allah’ın zatına delalet eder. Allah’ın bütün sıfatları sonsuz kemaldir. Allah’ın zatı ile sıfatlarının kemali arasında lüzum-u beyyin vardır, yâni Allah dendi mi bütün sıfatlarının sonsuz kemalde olması onun zatının lazımıdır.

“Ve keza, Ulûhiyet ünvanı sıfât-ı kemaliyyeyi istilzam etmesi, ism-i has olan “Allah”ın da o sıfatı istilzam ettiğini istilzam ediyor.”

Uluhiyet, ma’budiyet manasındadır. **Lâ ilahe illallah**, Allah’tan başka hak mabud yoktur demektir. **Uluhiyet**, sıfat-ı kemaliyyeyi gerektirir. Zirâ, ancak ilmi, kudreti ve sâir sıfatları sonsuz kemalde olan zata ibadet edilir.

“Ve keza ‘Allah’ kelimesi de nefiyden sonra sıfatlar ile beraber düşünülür. Binaenaleyh ‘Lâ ilâhe illallah’ kelâmı, esmâ-i hüsnânın adedince kelâmları tazammun ediyor.”

Birinci cümlede geçen **“sıfat”** kelimesi ikinci cümlede yerini “esmâ-i hüsnâ” ifadesine bırakmıştır. Sıfat denilince öncelikle hayat, ilim, kudret gibi İlâhî sıfatlar anlaşılırsa da her isim aynı zamanda sıfat görevi de yapar. **“Kerîm Allah”**

---

dediğimizde Allah'ı Kerîm olmakla tavsif etmiş oluruz.

Kelime-i tevhidde geçen **“lâ”, “yoktur”** manasına gelir ve nefyi ifade eder, **“Lâ ilâhe”**, hiçbir ilah yoktur, ibadet edilecek başka hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur; **“İllallah”**, ancak Allah vardır. İllallah ifadesinde Allah isminin geçmesi dolayısıyla bu kelâm **“esmâ-i hüsnânın adedince kelâmları tazammun ediyor.”**

Allah ismi bütün isimleri içine aldığından Lâ ilâhe illallah kelâmının içinde çok tevhid cümleleri bulunmaktadır. **“Bu itibarla, şu kelime-i tevhid kelâmı, delâlet ettiği sıfatlar itibariyle bir kelâm iken bin kelâm oluyor. “Lâ hâlık illallah”, “Lâ fâtıra, Lâ râzık, Lâ kayyûme illallah” gibi...**

“Binaenaleyh, terakki etmiş olan zâkir bir zât, bu kelâmı söylerken içindeki binlerce kelâmları söylemiş oluyor.”

“Binlerce” kelimesi üzerinde biraz durmak gerekiyor. Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz (asm.) esmâ-i hüsnâ hadis-i şeriflerinde Cenab-ı Hakk'ın doksan dokuz ismini beyan etmiştir. Cevşenü'l-Kebir münacatında ise bin isim geçmektedir. Bazı zatlar Allah'ın isimlerinin sonsuz olduğunu ifade ediyorlar. Üstat Hazretleri de **“binlerce”** demekle bu görüşü benimsemiş oluyor.

Bilindiği gibi, Allah'ın isimlerinden bir kısmı zatî isimlerdir, diğer kısmı ise fiilî isimlerdir. Meselâ, **Hayy** (hayat sahibi) ismi zatî bir isimdir, **Muhyi** (hayat verici) ismi ise fiili isimdir; hayat verme fiilinden gelmektedir. Aynı şekilde, **Hâlık, Rezzak, Musavvir, Müzeyyin, Kerîm** gibi pek çok fiilî isim vardır.

Cevşenden bir örnek verelim: Allah'ın bir ismi de **Rab**'dır, terbiye etme fiilinden gelir. Cevşen'in bir bölümünde, Cenab-ı Hakk'ın, **“cennetin ve narın rabbi, nebilerin ve ahyarın rabbi, siddıkların ve ebrarın rabbi,... ”** olduğu da ayrıca nazara veriliyor. Böylece Rab isminin zımında on tane isim daha zikredilmiş oluyor. Bu noktadan hareketle Cenab-ı Hakk'ın terbiye ettiği birbirinden farklı bütün mahlûkat dikkate alındığında sadece **Rab** isminin zımında bile sonsuz isimler bulunabileceği söylenebilir.

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Şule](#).

***

Lafza-i Celâl olan **"Allah"** ismi, hem bütün İlâhî sıfatları, hem de bütün esma-i hüsnayı içine alır. 'Allah' dendi mi, bütün bu sıfatlar ve isimler birlikte düşünülür.

Sair ism-i haslarda bu özellik yoktur. Burada geçen 'ism-i has' mahlukata verilen özel isimler demektir.

Konuyu, insan eksenli olarak açıklamaya çalışalım: Bir insana verilen isim, onun istidadını, kabiliyetini, bilgisini, hünerini ve ahlâk dünyasını aksettirmeyebilir. Zaten o isimden böyle bir şey de beklenmez; kişiye delalet etmesi, onu başkalarından ayırması yeterlidir. Bir insanın ismi, meselâ, Kadir ise, onun güçlü ve kuvvetli olması gerekmez. Bu sıfatlar, ondaki **Kadir** isminin cüzü yahut bir gereği değildir. Aralarında sebep-sonuç ilişkisi aramak da doğru olmaz.

Ama, Allah ismi böyle değildir. **Allah** dendi mi, **“bütün İlâhî isimlere ve bütün kemâl sıfatlara sahip olan, varlığı vacip yegane Zat”** anlaşılır.

“Sair ism-i haslar” ifadesini, Allah’ın diğer isimleri olarak anlamamız doğru olmuyor. Bu takdirde, bir sonraki cümlede geçen, “Sıfatlara delaletleri yoktur.” ifadesini nasıl yorumlayacağız? Çünkü, Cenab-ı Hakk’ın diğer isimlerinin sıfatlara delaletleri vardır.

Nitekim, bir sonraki cümlede, İlâhî sıfatlarla Allah’ın zatı arasında “lüzum-u beyyin” olduğu açıkça belirtilmiştir. Yani, Allah bu sıfatlarla birlikte düşünülür; bunlara inanmak Allah inancının gereğidir.

İşaratü'l-İ'caz'daki şu ifadeler konuya açıklık getiriyor:

“Lafza-i celal, Zât-ı Akdes’e delalet eder; Zât-ı Akdes de bütün sıfat-ı kemâliyi istilzam eder; öyle ise, o lafza-i mukaddese, delalet-i iltizamiye ile bütün sıfat-ı kemâliye delalet eder.”

“İhtar: **Başka ism-i haslarda bu delalet yoktur. Çünkü başka zâtlarda sıfat-ı kemâliyi istilzam etmek yoktur.**”(1)

“İhtar”da geçen **“başka zâtlarda”** ifadesi, ‘sair ism-i haslar’ın, başka varlıklara verilen özel isimler olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Allah lafzı kıymetli bir mücevher kutusu gibi bütün isim ve sıfatları dairesine ve içine alır ve her bir isim ve sifata da işareti haizdir. Yani o isim ve sıfatlara tek tek mana olarak işaret eder. Bu kapsamlı ihata ve kuşaticılık manası Allah’ın diğer has ve özel isimlerinde yoktur. O has ve özel isimler sadece kendi manasına işaret ve delalet ederler, başka isimlere ve sıfatlara işaret etmezler.

Allah lafzının diğer özel isimlerden farkı ise, **Allah lafza-i celali** Zat-ı Akdesin bir unvan ve ismidir. Yani Allah’ın zatına ait bir isim ve sıfattır. Bütün mükemmel isim ve sıfatların kaynağı ve membaı Allah’ın Zat-ı Akdesi olmasından dolayı, Allah’ın zatını temsil eden Allah lafzı dolaylı olarak bütün mükemmel isim ve sıfatlara da işaret ve delalet ediyor demektir.

Mesela **Rahman** Allah’ın özel bir ismidir, ama sadece müsemmasına, yani kendi

---

manasına işaret eder, sair isim ve sıfatlara ihata ve işareti yoktur. Bu noktadan **Allah** lafzı ve ismi gibi kuşatıcı ve ihatalı bir isim değildir.

Mesela, Mehmet isminde çok maharetleri ve sıfatları olan bir usta düşünelim. Bu ustanın bir çok kabiliyet ve sıfatları var. Mesela iyi bir hattat, iyi bir ressam, iyi bir hatip, iyi bir baba vs... Bütün bu sıfat ve kabiliyetlerin hepsi onun zatından kaynaklı geliyor. Zatinin ismi ise Mehmet'tir. Yani Mehmet denildiği zaman o şahısın zatı akla gelir, onun zatı akla geldiği zaman da zatından kaynaklı kabiliyet ve sıfatlar akla gelir. O zaman Mehmet isminde bütün o hattatlık, ressamlık, hatiplik ve babalık sıfatlarına özel ve dolaylı bir işaret vardır. İşte la teşbih, Allah lafzı da bu manadadır.

Terakki etmiş zikir ehli bir insan, "**Allah**" dediğinde, bütün bu mükemmel ve kudsi isim ve sıfatları da hatırına getirir demektir. Zira Allah lafzı bir mücevher kutusu gibi çok kıymetli isim ve sıfatları bünyesinde toplayan özel bir isimdir. Terakki etmeyen bir zikir ehli ise, Allah lafzındaki bu işari ve dürülü isim ve sıfatları görüp okuyamaz. Zikir zaten düşünmek ve hatıra getirmek anlamındadır. Allah lafzını zikrederken, bütün gerekleri ve işaretleri ile zikretmek gerekir, kuru bir isim olarak değil.

"...Çünkü sıfatlar müsemmalarına cüz olmadığı gibi, aralarında lüzum-u beyin de yoktur..."

Müsemma, burada Allah'ın Zat-ı Akdesi demektir. Sıfatların Allah'ın zatına cüz olmaması ise, sadece o sıfattan ibaret ya da onun bir parçası demek değildir, anlamındadır. Mesela kudret sıfatı Allah'ın zatına bir cüzdür. Yani Onun bir parçasıdır dersek, bu terkip olur ki, Allah mürekkep olmaktan münezzehtir. Öyle ise sıfatlar Allah'ın bir cüzü ya da parçası değildir, demek gerekiyor. Lakin sıfatların Allah'a cüz ve parça olmamaları, zatı ile kaim olmalarına ve onun sıfatları olmasına mani değildir. Sıfatlar Allah'ın zatı ile kaim olup ona bir cüz ya da parça değildirler.

Aralarında lüzum-u beyin yok demekten maksat ise, iki sıfat arasında mana gerekliliği yok demektir. Mesela Allah'ın kudret sıfatı ile ilim sıfatı arasında ister delalet kabilinden olsun, ister lüzumiyet kabilinden olsun, bir gereklilik bağı yoktur. Yani her sıfat kendi manasına delalet eder, başka sıfatları istilzam etmez. Öyle ise Allah'ın Zatına ilim, irade, kudret gibi sıfatları doğrudan izafe etmek caiz olmaz. Yani Allah ilimdir, kudrettir, iradedir denilemez. Şayet Allah ilimdir denilirse, diğer sıfatları zımnen inkar çıkar. Allah hem ilimdir, hem kudrettir denilirse, iki farklı sıfattan mürekkep bir Zat ortaya çıkar ki, bu da caiz değildir. Öyle ise Allah ilim değil, ilim sahibidir. Aynı zaman da kudret değil, kudret sahibidir demek gerekiyor ki, birinci görüş Mutezilenin, ikinci görüş ise Ehl-i sünnetin görüşüdür. Üstad Hazretleri bu ifadesi ile Ehl-i sünnetin hakkaniyetine işaret ediyor.

Diğer bir mana da iki sıfat arasında ayniyeti iktiza edecek, yani bir kimlik esassen, diğer kimlik yok manasına gelecek bir görüş yanlıştır. Mesela, ilim sıfatının kendine mahsus bir kimliği vardır ki, bu kimlik kudret sıfatının kimliğinden tamamen farklı ve başkadır. Öyle ise sıfatların bu farklı ve başka kimliklerini sıfatların kaynağı ve esası olan Zat-ı Akdese özel isim yapmak yanlıştır. Mesela ilim sıfatının kimliğini bütün

---

sıfatların üst ve kuşatıcı kimliği olan lafza-i celalin, yani Allah lafzının yerine koymak, diğer sıfatların mana ve kimliğine hem haksızlık olur, hem de tecavüz olur ki, bu caiz değildir. Bu konu ilm-i kelam kitaplarının sıfatlar bahsinde tafsilli olarak izah edilmektedir.

(1) bk. [İşaratü'l-İ'caz, Fatiha Suresi Tefsiri.](#)